

SURXONDARYO SUR QORAKO‘L QO‘YLARI GENOFONDINI SAQLASH VA TIKLASHNING SELEKSION-GENETIK USULLARI.

Omonov Mamatqobil Ismoilovich

Termiz davlat universiteti dotsenti, biologiya fanlari doktori

Kurbonov Shoymardon Boboqulovich

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti
Zooinjeneriya, veterinariya va ipakchilik kafedrasida assistenti

Gulbutayev Bekmurod Xushmurot o‘g‘li

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti
Zooinjeneriya, veterinariya va ipakchilik kafedrasida assistenti

Anotatsiya: Maqolada Surxondaryo sur qorako‘l qo‘ylari genofondini saqlash, tiklash va takomillashtirishda ota-ona juftliklarining biologik mahsuldorligi, evolyutsion kelib chiqish genologiyasini har taraflama o‘rganish va solishtirish, maqsadli tanlash va saralash, sur qo‘ylarni gomogen juftlashtirish orqali yo‘qolib va kamayib borayotgan noyob va antiqa, qimmatbaho sur rangbarangliklarni tiklashning ilmiy-amaliy seleksion-genetik usullari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: genofond, molekulyar-genetik, original, bonitirovka, pigment, liniya, genologik struktura, geterogen, gomogen, genotip, morfo-biologik.

Kirish. Bugungi kunda dunyoda iqlim o‘zgarishlari keskinlashuvi va tabiiy landshaftlar buzilishi tirik mavjudotlar xilma-xilligining kamayishiga shu jumladan, uy va chorva hayvon zotlari genofondi keskin qisqarishi va ayrim zotlarning butunlay yo‘qolib ketishiga sabab bo‘lmoqda. Shu bois, jahonda barcha turdagi uy va chorva hayvon zotlari xilma-xilligini aniqlash, kamayib va yo‘qolib ketayotgan zotlar genofondini saqlab qolish global muammolardan biri hisoblanmoqda. Shu bois, Hukumatimiz tomonidan keyingi yillarda mamlakat iqtisodiyotining muhim tarmog‘i hisoblangan qorako‘lchilikni tubdan isloh qilish, sohani qayta tiklash va rivojlantirish borasida, bir qator farmon va qarorlari qabul qilinib, aniq va kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 martdagi PQ-3603-son “Qorako‘lchilik sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari

to‘g‘risida”gi, 2019 yil 16 avgustdagi PQ-4420-son “Qorako‘lchilik tarmog‘ini kompleks rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, 2020 yil 2 sentyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida Pillachilik va qorako‘lchilikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–6059-sonli Farmoni qorako‘lchilikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. [1.,2.,3].

Mazkur davlat hujjatlarida mamlakatimizda qorako‘l zotli qo‘ylar genofondini saqlash, qimmatbaho va sanoatbop qorako‘l terilari sifatini yaxshilash, naslchilik ishlarini ilmiy asosda takomillashtirish, qorako‘lchilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini yanada oshirish va qayta ishlash, yaylovlar hosildorligini oshirish, sohaga klasterlarni joriy qilish kabi dolzarb vazifalar belgilab berilgan.

Ushbu dolzarblikdan kelib chiqib, mamlakatimiz chorvachiligida molekulyar-genetik usullar yordamida chorva mol zotlari genofondini saqlash uslublarini ishlab chiqish, kamyob va yo‘qolish arafasida turgan zotlarni asrab qolish, ayniqsa noyob va antiqa, qimmatbaho qorako‘l terilari yetkazib beruvchi qorako‘l qo‘ylar genofondini saqlash, tiklash va ko‘paytirish hamda qorako‘l terilari sifatini yaxshilashga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar ustuvor yo‘nalishlar sifatida qaralmoqda. Shu bois, biz dovrug‘i nafaqat O‘zbekistonda balki, Markaziy Osiyo davlatlarida keng tarqalgan, biroq yillar davomida turli sabablarga ko‘ra yo‘qolish arafasiga kelib qolayotgan Surxondaryo sur qo‘ylari genofondini saqlash, tiklash va takomillashtirish hamda qorako‘l terilari sifatini yaxshilashning seleksion-genetik usullarini ishlab chiqishga qaratilgan keng qamrovli ilmiy-tadqiqot ishlarini olib bordik.

Tadqiqot ishlari Qumqo‘rg‘on tumanidagi “Bobotog‘ suri qorako‘lchilik” MChJ naslchilik xo‘jaligi surchilikka ixtisoslashgan 2-3 fermasida olib borilmoqda.

Tadqiqot maqsadi: Surxondaryo sur tipli qorako‘l qo‘ylari genofondini saqlash, noyob va antiqa, qimmatbaho sur rangbarangliklarni tiklash va takomillashtirishning ilmiy asoslangan seleksion-genetik usullarini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari: Surxondaryo sur tipli qorako‘l qo‘ylari genofondini saqlash, noyob va antiqa, qimmatbaho sur rangbarangliklarni tiklash, sur terilar sifatini yaxshilashda gomogen juftlash seleksiya usulidan tizimli va maqsadli foydalanish.

Tadqiqot materiali va metodi: Tajriba otaridagi Surxondaryo sur tipli qo‘ylar (jami 386 bosh, bronza, platina, yantar, antrosit suri) umumjahon zootexnikaviy ta‘limoti asosida geterogen va gomogen seleksiyalagan, qo‘zilar teri sifati “Qorako‘lchilikda naslchilik ishlarini yuritish va qo‘zilarni baholash (bonitirovka qilish) qo‘llanmasi” asosida baholandi. [8].

Tadqiqot natijalari. Surxondaryo suri 1962-yilda Butun ittifoq chorvachilik instituti (Rossiya) professor N.S.Gigineyshvili tomonidan Qumqo‘rg‘on tumanidagi sobiq Yu.Gagarin davlat naslchilik xo‘jaligida yaratilgan. Uning bronza, platina, yantar va antrosit sur rangbarangliklari mavjud. [4].

Surxondaryo sur tipli qo‘ylar Buxoro va Qoraqalpoq sur qo‘ylaridan o‘zining qimmat baholigi, irsiyati va jun qoplaminig morfologik tuzilishi jihatidan murakkab tuzilishga egaligi, sur rangi jun tolasi uzunligi bo‘ylab pigmentning past tarqalishi bilan ajralib turadi. Shuningdek, turli pigmentlanish darajalariga ega bo‘lib, jun tolasining ostki qismi kuchsiz qora yoki to‘q qo‘ng‘ir rangda, uchki qismi esa oq rangdan sutsimon, qaymoqsimon bo‘ladi, pigmentning jun tolasida, aynan shunday tarqalishi uning chiroyli va ko‘p sonli variasiyalarini hosil qiladi.

Surxondaryo sur tipi yaratilishida mualliflar dastlab bosh sonini ko‘paytirish maqsadida naslli materialini to‘plash, seleksion guruhlarni shakllantirish, o‘ziga xos rangbarangliklar bo‘yicha maqsadga muvofiq tanlash va saralash ishlarini olib borgan va sur qo‘ylarni geterogen juftlash orqali 60,0% o‘ziga xos, 25,0% boshqa rangbaranglikli qo‘zilar olishga erishgan. Geterogen juftlashdan olingan sovliqlar qimmatli rangbaranglikli (platina, yantar, bronza, antratsit) qo‘chqorlar bilan juftlash ishlari amalga oshirilgan.[5]. Binobarin, sur qorako‘l qo‘ylarning har qanday populyasiyasini tanlash va saralash manbai bu - irsiy xilma-xillikning juda katta zahirasidir. Shu tufayli, muayyan maqsadga qaratilgan tizimli tanlash va saralashning o‘zi ham ma'lum ma'noda yaratuvchanlik imkoniyatlarini yaratadi.

Xulosa. Surxondaryo sur qorako‘l zotli qo‘ylarni gomogen juftlashtirish o‘z navbatida ota-ona juftliklaridagi qimmatbaho sur rangbarangliklarining nasldan-naslga o‘tishini va avlodlarida mustahkamlanib borishini ta'minlashi barobarida, uning irsiylanish koeffisientini oshiradi hamda kamayib borayotgan va yo‘qolish arafasida turgan noyob va antiqa sur rangbarangliklarni tiklash, saqlash va yuqori mahsuldor sur qo‘ylar genofondini ko‘paytirishning muhim selekson-genetik usullari hisoblanadi. Seleksiyalash ishlarida naslli qo‘chqorlardan keng foydalanish asosida mahsuldorlik belgilarini konsolidasiyalash uchun Surxondaryo suriga mansub original va tekis: platina, yantar, bronza, antratsit rangbaranglikli sur qo‘ylar genofondini ko‘paytirish masalalari bartaraf etiladi. Bu bosqichda yanada chuqur seleksiyalash, qat'iy tanlash, maqsadga muvofiq tizimli juftlash, teri sifati va mahsuldorligi past hayvonlarni bir yoshgacha bo‘lgan davrda ayovsiz yaroqsizga chiqarish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-martdagi “Qorako‘lchilik sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3603-sonli Qarori. www.lex.uz O‘zbekiston Respublika Prezidentining 2019-yil 16-avgustdagi “Qorako‘lchilik tarmog‘ini kompleks rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-4420-sonli Qarori. www.lex.uz
2. O‘zbekiston Respublika Prezidentining 2020-yil 2-sentyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida Pillachilik va qorako‘lchilikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-6059-sonli Farmoni. www.lex.uz.
3. Yusupov S.Y. va boshqalar. Qorako‘lchilikda naslchilik ishlarini yuritish va qo‘zilarni baholash (bonitirovka qilish) bo‘yicha qo‘llanma. – Toshkent, 2015. – 31 b.